

Judocus Clichtove van Nieuwpoort 1472-1543

Zijn sermoen over de pestziekte in dietse versie

In dit jaar 1972 herdacht Nieuwpoort de vijfhonderdste verjaring van de geboorte van Judocus Clichtoveus Neopor tuensis, een van zijn zonen die in de geleerdheid van het Humanisme naam heeft gemaakt.

Clichtove herdenken is hem uit de algemene vergetelheid halen. De Nieuwpoortenaar is wel een belangrijk figuur genoeg om nu en dan stof te leveren voor een academische studie over zijn filosofische en theologische geschriften en uitgaven, doch het natuurlijke centrum voor Clichtove-studie ligt in Parijs. Clichtove is immers, als vijftienjarige, student geworden aan de universiteit van Parijs, en heel zijn leven verloopt verder in de kring van het Franse humanisme. Een kring echter waarin het Vlaamse element flink aanwezig was. Dit blijkt eens te meer uit de jongste academische Studie over Clichtove die van Parijs en Luik is uitgegaan⁽²⁾.

Er was dan ook een fraaie moed nodig om, in onze tijd, een geleerde boven te halen die, behalve de standplaats van zijn wieg, geen verbondenheid met eigen volk en taal vertoont. Die moed werd opgebracht door kan. Karel Berquin, zelf een zoon van Nieuwpoort. De keurige brochure door hem samengesteld is feitelijk het eerste Clichtove-boekje dat in onze taal verschijnt⁽³⁾. Een eervolle verschijning, zowel door de ernstige dokumentatie als door de heldere uiteenzetting, die Clichtove o.m. als religieus hervormer, als priester en prediker, een zekere aktualiteit weet terug te schenken.

Het aantal tekstuitgaven en eigen traktaten door Clichtove uitgegeven bedraagt 71, en ligt chronologisch samengedrongen in de postinkunabeltijd⁽⁴⁾. Met zijn uitgaven zijn een serie grote namen uit de drukkerswereld verbonden. Parijs staat aan de spits met Marchand, Badius, Kerver, Petit, de Colines, Estienne: namen uit Lyon (Gryphius), Straatsburg (Knob-

- (2) Karel Berquin. Josse Clichtove van Nieuwpoort, Parijse humanist, meester in de theologie, priester van het bisdom Terwaan, kanunnik van Chartres. Nieuwpoort, Heembibliotheek 'Bachten de Kupe' nr. 5. 40 blz. geïllustreerd. - Deze uitgave heeft de Clichtove-herdenking te Nieuwpoort (op 29 okt. 1972) ingeleid.
- (3) Bibliotheca Belgica (1964), I 574-637.
- (4) Euangelische-und Christenliche Predigen Judoci Clichtovei... durch Haimeran Schweller... Caplan und Prediger verteütscht. Ingolstadt, Alexander Weissenhorn 1547. - Bibliotheca Belgica kent deze duitse editie, niet de nederlandse overzetting ervan. - Een exemplaar van de nederlandse vertaling te Antwerpen (Rusbroec Cenootschap) en Amsterdam (Universiteit Bibliotheek).

lauch, Basel (Petri en Cratander), Keulen (Quentell) en Deventer (Pafroet) zijn met sommige grotere edities van een der laatste Aristotelianen van de Sorbonne verbonden.

Clichtoves vijf polemische traktaten tegen Luther kenden samen niet meer dan 9 drukken waarvan 5 te Parijs en 4 te Keulen, alle liggend tussen 1524-1533. Geen enkel ervan werd ooit vertaald. Van zijn kleinere werken over vroomheid en levensregel werden twee traktaatjes in het Frans vertaald. Na zijn dood verscheen zijn 'Doctrina Moriendi' als *Doctrinal de la Mort* in twee drukken (Rouen 1553 en Parijs 1584). Zijn traktaat over de Ware Adel (De vera nobilitate) kende als *Traité de la Noblesse* vier edities gedurende zijn leven, en werd nog tweemaal herdrukt in de eeuw van Voltaire. In de oude bibliografie is dit laatste (louter moraliserende) werkje meermaals onder de rubriek genealogie terechtgekomen.

Toen Clichtove in 1543 te Chartres overleed was geen regel van zijn omvangrijk werk in zijn moedertaal overgezet. Eerst elf jaar na zijn dood verscheen te Antwerpen in 1554 bij Jan Roelants een diëtse versie van een selectie uit de zware folioband van zijn latijnse sermoenen. De vertalers waren de Kartuziers van Roermond, die niet direkt op het latijn hebben gewerkt, doch op een hoogduitse versie die in 1547 te Ingolstadt was uitgegeven. Deze zeldzame druk, klein 8°, 352 ff. ziet er bibliografisch uit als volgt.

[Titel in omlijsting (houtsnede) met grotesken:]

Hier beginnen || seer schoone Christelijcke || ende Evangelische
Ser-||moonen/ opten Vader onse/ || Ave Maria vanden Gheloo||ve: Thien
Gheboden/ ende de || seven Sacramenten/ etc. geno-||men wt de Sermoonen
Judo-||ci Clichtovei. Nu eerst door || den welgheleerden Heyme-||raen
Schweller. Cappelaen || des Roomsche Coniclijcke Ma. || Kinder, wt den
Latijne int || hooch Duytsch overgeset.

Gheprint Thantwerpen op die Lombaer||de Veste in onser Nederlant-||sce
sprake overgeset tot nu ende || profijt der Cristenen geloovige men||schen/
seer profijtelijc te lesen.

Met Gratie ende Previlegie.

[Colofon:]

Gheprint Thantwerpen op die Lombaer||de Veste in onser liever Vrouwen
Tho-||ren by my Jan Roelants. Anno || M.CCCCC.LJJJ.

Men vintse te coope Thantwerpen op || onser liever Vrouwen Kerckhof ||
onder den Thoren.

Het werk (met Privilegie: Brussel 12 jan. 1553 n.s.) bevat de 43 eerste sermoenen uit de latijnse foliant die handelen over het Onze Vader (8), het Ave Maria (1), het Credo (12) de Geboden (10), de Sakramenten (7). Daarop volgens alstoemaat (f. 329) nog ‘drij Sermoenen des selven Doctours’ handelende:

[1.] Vander waerdicheyt der Missen (f. 329^v).

[2.] Vanden Ban t'ontsiene (f. 337^r).

[3.] Vanden tijt der Pestilentien (f. 345^r) - Hoe hem een een mensche houden sal tot Gode, inden tyde der Pestilentien’.

Uit dit laatste sermoen, dat een konkreet gebeuren uit het dagelijks leven van Clichtoves tijt aanraakt, volgt hier een uittreksel.

De datum van redaktie van dit sermoen is ons niet bekend. Men weet dat de pestziekte in die tijt een aktualiteit was. Clichtove beleefde in zijn studiejaren te Parijs de grote volksziekte van 1496 (morbus gallicus) en later te Chartres in 1529 de zwetende ziekte.

De duitse versie van Haimeran Schweller was ontstaan in 1547 naar aanleiding van een pestziekte in Zuid-Duitsland. De Nederlandse overzetting van Schwellers selektie werd door de Kartuijzers van Roermond op de markt gebracht in 1553-1554, toen de pest heerste in Keulen en Rijnland, om weldra Antwerpen en de Kempen te bereiken. In de duitse versie had het slotsermoen over de pestilentie dan ook een bijzondere aktualiteit.

A. Viaene

Uit het sermoen over de pestilentie

Maer onder den menighen ende verscheyden gheesselen, die den sondaren van God toeghesonden worden, in den loop des verganckelijcken levens, plachmen drij die principaelste ende vervaerlijcxste plaghen te noemen, de ghene die niet eenen persoon alleene maer een heele ghemeynte aengaen, te weten, *dieren tijt, Oorloghe ende Pestilentie*.

Die welcke (soo te segghen) een Broederschap, Maechschap ende een vervolch uut malcanderen hebben. Alsoo, dat uut den eenen van

dien, dye andere pleghen te volghen, ende haren oorspronck te hebben. Want uut de oorloge ende beroovinge der Landen, bliven die ackeren ongebouwet: om dat si ten bequamen tijden vanden ackerlieden, nyet bereydt en connen geworden van vreesen der vianden.

Ende uut gebrec der vruchten in dien landen, ende want mense niet vrij uut anderen Landen, daer dier genoegh zijn, ghebrengen en can totten lande daer ghebrec is: so coemt daer dieren tijt.

Ende wantmen in dieren tijden gheen gesonde spijsse en gebruyct maer sulcke als men crigen mach: so wassen quade humoren inden menschelijcken lichamen: ende wanneer die selve quade humoren daer na vuyt werden inden lichame, so genereren si die Pestilentie, die welcke haren oorspronck heeft uut der inwendiger feninicheyt des menschelijcken bloets: ende gaet voort overmits haer besmettelijckheyt in veel anderen: ende overvalt huysen ende Steden.

Ende aldus ist openbaer, ende door menich versoeck bevonden, dat uut de Oorloghe dieren tijt, ende uut den dieren tijde, de Pestilentie haren oorspronck ende beghinsele heeft: ende dat dese drij Gheesselen Gods onder malcanderen Maechschap hebben, ende aen een hanghen.

Maer onder desen drijen wordt dye Pestilentie die perijckelooste ende dye vervaerlijckste gheacht ende ghehouden, ende meest verderffelijck den menschen: om dat si alle menschen meer int ghemeyne aentreffende ende raeckende is: hoe dat si ghestelt zijn, rijck oft arm, ionck oft out, sterck oft swack, edel oft onedel.

Inder Oorloghen heeftmen tijt te ontgaen totten vrijen Steden ende Vesten: ende die machtichste ende rijckste, als Princen ende Coninghen, worden meest beschermt.

Inden dieren tijt, zijn die rijcken ooc versekert voor den honghere, want si hebben daer si spijsse om krijghen ende coopen moghen, ende alleen worden dye armen met ghebreck beswaert.

Maer inder Pestilentien, en hebben noch Coninghen, noch rijcken eenich voordeel boven dye andere, maer si zijn allen ghelijck besorcht (sic) vander sterffelijcken sieckten.

[Oorzaken van de pest]

Soo plach dye Pestilentie, bysonder uut drij oorsacken, haer fundament ende oorspronck te hebben.

[1.] Ten eersten uut den toorne ende verbolghentheyt Gods, comende door onse sonden, dye welcke dye gheessele seyndet over steden ende volcken, tot eender penen der sonden...

[2.] Ten tweeden soo plach onderwijlen die Pestilentie te ghevallen, uut natuerlijcken uutwendighen saken, te weten, uut ghevalster ende ghefenijnder vervuylder locht: die welcke coemt uut vervuylden nevelen ende vochticheden, ende dier ghelijcken oorsaeken.

Ende dye ghene dye alsulcken lochte vatten met haren adem, dye worden van binnen ontstoken inden lichaem ende krijghen die Pestilentie, ghelijck die Visschen sieck worden ende sterven, dye in broecken, in Wijers oft Vijveren, ende in Poelen zijn, daer vuyl stinckende water in is. Want ghelijck die Visschen inden watere leven, so leven dye menschen inder locht. Ende daerom moet haer oock toevallen, nae der ghedaenten des elements daer si in leven.

Ende deze oorsaecke is dicwils ghemeyn in eender Stadt oft oock in eenen Lantschap: soo verre als die ghevalste Locht reyckt. Ende daerom teghen dese oorsaecke is dye beste remedie, datmen dye locht verandere ende reyse van dier stede die soo ghevalst is, tot een ander stadt die ongevalst is, ende daer die locht niet so en is maer puer ende claer.

Ende oftet niet wel gheschieden en can, datmen alsoo verre reysde van deen stede totter andere: soo isser noch een ander remedie tegen dese tweede oorsaec, datmen tsmorgens wat Medecijnen neme teghen de ghevalste locht, als ruyte, alsen, wijnazijn, ende dyer ghelijcken, die scherpicheyte hebben, ende maect die quade locht te keeren, dat si nyet totter herten en come.

[3.] Die derde oorsaec der pestilentien is die vervuylinghe ende corruptie der inwendigher humoren der lichamen, dye welcke daerom dat si soo ghestelt zijn, te haester ende te lichtelijcker ontfanghen die pestilentie. Ende ooc is dye locht, dye een ghesonde vanden siecken ontfanckt van sinen bijwesen, dicwils een oorsaec. Want die siecte der Pestilentien is seer aenclevende ende voortgaende in anderen menschen. Maer tegen dese oorsaec, die bysonder is, ende gaet eenen yeghelijcken persoon aen, is soberheyt in eten ende drincken dye beste remedie: ende matighen arbeyt. Door welcke twee gheschiedet, datter gheen quade humoren inden lichaem gewassen en connen.

Ende het is oock een groote remedie teghen dit quaet, datmen schouwe te verkeeren metten genen, dye metter Pestilentien ontsteken zijn, ende in gheenre wijze met haer ghemeynschap en hebbe, maer haestelijck ende verre van haer vlie. Ja dye ghene dye haer ghevoelen sieck te wesen vander Pestilentien: ende weten dat: dye zijn schuldich dat gheselschap der ghesonder te schouwen, ende van haer te doen wijcken, overmits dat oordeel des natuerlijcken Rechts ende der Godlijcker wet, op dat si gheen oorsaeck en worden der cranckheyt ende des doots van anderen menschen.?

Huis van arrest in de kerk van Waregem

1815

Toen deken Le Grand van Kortrijk op 16 aug. 1815 op kerkelijke visite kwam naar Waregem stelde hij met verbazing vast dat de oude sakristie, achter het Maria-altaar, tot gevangenis diende. De burgerlijke overheid bewaarde er haar delinquenten, meestal in afwachting dat ze naar de gevangenis van Kortrijk (het gewezen Karmelitessenklooster) konden overgaan.

De sakristie-gevangenis had een deur in de kerk en een deur op het kerkhof langswaar de gevangenen werden binnengebracht. Bij zijn visitatie in 1806 en 1809 had de deken niets over die toestand vernomen en niets opgemerkt. Op de receptie in de pastorie ontmoette hij de vice-intendant Du Bus die terstond de meier van Waregem gebood op gemeentekosten een zelfstandig huis van arrest te bouwen. Dit om een mogelijk kerkelijk interdict te voorkomen. - (Nota hs. L. Slosse).